

Биљана Мичић

ВАЖАН ДОПРИНОС ПРОУЧАВАЊУ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА¹

(Миливој Ненин, *Светислав Стефановић – претеча модернизма*, Академска књига, Нови Сад 2007, 284 стр.)

Досадашња критичка и историографска делатност Миливоја Ненина била је усмерена ка испитивању изречених ставова и вредносних судова о нашој књижевној прошлости. Пажљивим проучавањем грађе и релевантне литературе о питањима која су била предмет његовог интересовања, Ненин је откривао окоштале заблуде, а способност и потреба за изрицањем индивидуалног суда навеле су га на извесна превредновања.² Један од писаца за чије је дело Ненин затражио литерарну правду јесте Светислав Стефановић.³ Већ самим насловом књиге аутор упућује на место које овом неправедно скрајнутом и заборављеном ствараоцу с почетка прошлог века у нашој књижевној историји припада – Светислав Стефановић претеча је модернизма.

У *Уводу* (5-24) аутор одређује предмет и циљеве свога истраживања. Предмет овога рада није целокупан опус Светислава Стефановића. Пажња аутора усмерена је искључиво ка Стефановићевим књижевним критикама до године 1925, са циљем да покаже континуитет његове критичке мисли, да потврди његову припадност генерацији младих после Првог светског рата и да, парадоксално, укаже на то да је највећи противник књижевне критике остао у српској књижевности најпре као критичар. Ненин овде образлаже и структуру књиге. Он полази од текста „Узбуна критике и најмлађа модерна“ и сва поглавља обликује прилагођавајући се том тексту. Истраживање иде у три смера. Прво, Ненин жели да укаже на Стефановићев однос према књижевној критици, слободном стиху и превредновању наше књижевне прошлости, потом да анализира однос са ауторима које је Стефановић бирао по сродности, и, најзад, да пронађе конкретан контекст за најважнији полемичко-критички текст овог писца – „Узбуна критике и најмлађа модерна“. У овим напоменама аутор нас упознаје и са контекстом – књижевним и друштвеним приликама у којима Стефановић ствара. Јавио се у времену које је обележио Јован Скерлић и покушао да се наметне као алтернатива званичној, катедарској критици. Ненин примећује да је свако ко је пажљиво читао критике овог писца о њему афирмативно писао, али највише заслуга за аутентично читање Стефановића приписује Гојку Тешићу.

Књига има осам поглавља. У прва три – *Стефановићева одбрана поезије* (24-47), *Стефановићев однос према књижевној критици* (47-71) и *У средишту модернизма* (71-106) – анализом Стефановићевих критика указује се на главне постулате његове књижевнокритичке мисли и успоставља континуитет између раних текстова, насталих

¹ Текст „Важан допринос проучавању српске књижевности двадесетог века“ објављен је у часопису *Philologia Mediana* (Ниш), 1/1 (2009), 277-283.

² Миливој Ненин (1956) – књижевни критичар и историчар књижевности, професор Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду. Дела: *Савети критике, с-окови поезије* (1990), *Светислав Стефановић – претеча модернизма* (1993, 2007), *С мером и без ње* (1993), *Суочавања* (1999), *Ствари које су прошле* (2003), *Стари лисац* (2003, 2006), *Српска песничка модерна* (2006), *Случајна књига* (2006), *Ситне књиге* (2007), *Слатка књига* (2008). Приредио је двадесетак књига.

³ Књига *Светислав Стефановић – претеча модернизма* први пут је објављена 1993. године. Предмет разматрања је њено друго, измењено издање.

почетком двадесетог века, и позних, насталих после Првог светског рата. Тиме се потврђује основна теза истакнута насловом: Стефановић је претеча послератног модернизма.⁴

У првом поглављу посебна пажња поклања се већ поменутом тексту „Узбуна критике и најмлађа модерна“, за који аутор верује да се може читати као синтеза свих претходно написаних Стефановићевих критика. Стефановић сумња у добре намере критике и залаже се за неограничену слободу стварања. У времену када се у књижевност улазило критиком, брани писце од неоправданих насртаја критичара. Тако о Дису пише као о невином јагњету које је принето на жртву лажном идолу. Код Стефановића Ненин уочава доследност, континуитет напристајања на критику коју пишу критичари по професији. Своје ставове Стефановић доследно брани и улази у полемику са критичким ауторитетима тог времена. Тако још 1902. Недићевом критеријуму истинитости у поезији супротставља стваралачку моћ, снагу, енергију, а године 1921. Недићеве текстове наводи као пример критике у којој се критичар баца на писца као грабљива звер на своју жртву. Проблем је, сматра, у приступу. У поезији треба тражити оно што је вредно. Као посредник између читаоца и публике, критика треба да отвори веће и шире видике, а у борби за слободу стварања критичари не помажу песницима, већ се управо тој слободи супротстављају. У јеку најоштријег оспоравања послератног модернизма, Стефановић у часопису *Мусао* брани Црњанског и Винавера. Али је та његова одбрана, што Ненин нарочито истиче, утемељена у ставовима изреченим пре рата. У тој генерацији писаца Стефановић види остварење својих поетичких ставова, почев од слободе уметничког стварања, ослобађања форме од утврђених шаблона, па до слободног стиха.

Светислав Стефановић је најдоследнији у свом односу према књижевној критици, што је тема другог поглавља. Опште место његових текстова јесте став да критику треба да пишу уметници. Овакво своје виђење образложио је у тексту „О књижевној критици“. Суштина критике није у осуди, већ у распознавању уметничких вредности књижевног дела и способности изрицања праведног суда. У овом се поглављу Ненин посебно задржао на Стефановићевој полемици са Јованом Скерлићем и Богданом Поповићем. Своју реакцију на Скерлићеву оцену Дисове поезије („Лажни модернизам у српској књижевности“) уобличио је у текст „Част и слобода творцима“, који Ненин сматра првим манифестом у српској књижевности. Овај је манифест против критике, а за поезију. Указује Ненин и на Скерлићеву малициозност када је Стефановић у питању. Тврди, наиме, да овај књижевни критичар и историчар није у праву када Стефановићу замера да реагује само на негативан суд о свом делу (реч је о Скерлићевом приказу драме *Сукоби*), већ стално и доследно оспорава постојећу критику.

Богдан Поповић и Стефановић полемисали су у више наврата, директно или индиректно. Основ њиховог неспоразума био је Лаза Костић. У полемици поводом Поповићеве *Антологије новије српске лирике*, каже Ненин, долазе до изражаја Стефановићеве изграђени теоријски ставови и погледи на књижевност. Поповићево „естетско гледиште“ не сматра довољно дубоким. Он се залаже за модерно сагледавање појма лепоте, које би обухватило и ружно, чега код Поповића нема.

У трећем поглављу указује се на спорна места у Витошевићевом тексту „Послератна авангарда и Милош Црњански“. Наиме, у Витошевићевој подели послератних модерниста по хијерархији, у више група, Светислав Стефановић последње је књижевно име, на зачелју. Ненин износи своју тезу да је његово место раме уз раме водећој гарнитурџи. Као потврду том ставу, наводи Стефановићеву „јуначку

⁴ Ненин термине „модернизам“, „послератни модернизам“, „авангарда“ и „друга модерна“ користи као синониме.

прошлост“ – борбу за слободан стих, полемику са Скерлићем, одбрану Лазе Костића, крфски период када се приближава младима, најзад укус, храброст, образовање. Стефановић је, тврди Ненин, поседовао страховиту способност синтетичког мишљења, што је у оно време било преко потребно. У време кад су други писали манифесте, Стефановић је могао да се позива на своје старије текстове којима је иста питања антиципирао.

Прича о полемици са Б. Поповићем доведена је до кулминације у овом поглављу, и то поводом обнове примитивизма у уметности. Аутор чувене антологије примитивну уметност негативно одређује, као естетски нижу, а Стефановић сматра да примитивизам може да инспирише уметност. У основи њихове полемике јесте различито схватање еволуције уметности. Ненин указује на Стефановићеве ставове који га приближавају другој генерацији младих – еволуцију треба схватити органски, не шаблонски и управо су зато све обнове у историји уметности праћене појавом примитивизма. У вези с овим, аутор се осврће и на Стефановићев однос према традицији. Иако на страни младих, бесмисленим сматра њихово потпуно одбацивање традиције, као што је бесмислено и анатемисање новог.

Поглавља која следе – *Најмлађи књижевни пријатељ Лазе Костића* (106-145), *Утицаји и подстицаји између Светислава Стефановића и Станислава Винавера* (145-187) и *Карика која недостаје између предратног и поратног* (187-211) – баве се Стефановићевим везама са сродним писцима. У њима се истражује коме је Стефановић „дозволио“ да врши утицај на њега.

У разматрању веза са Лазом Костићем аутор посебно битним сматра предговор којим је Стефановић пропратио свој избор Костићевих стихова (*Антологија Лазе Костића*). Стефановић у Костићевом делу тражи везе са другим таласом модерне. Праву снагу и новину Костићеве поезије могуће је уочити тек ако се узме у обзир хронологија његових стихова. Ненин каже да је Стефановић први истакао песму *Santa Maria della Salute* као велику песму достојну Костићеве поезије и да је сам начин на који је указао на ту песму довољан за улазак у историју српске књижевности. Даље указује на полемику са Поповићем поводом драме *Гордана*, те на Стефановићев став да је Костић први свесно употребио слободан стих и да је он најоригиналнија појава наше новије књижевности. Стефановићева одбрана Лазе Костића, као духовног оца српске модерне, иде у прилог Нениновој тези о претечи.

Следеће поглавље посвећено је вези са Винавером. Указивањем на сродност њихових опредељења, потврђује се став да је Стефановићево место уз Винавера, у Витошевићевом првом, главном току послератних модерниста. Указује се тако на њихова заједничка интересовања (Шекспир, Костић, Дис, Црњански), однос према књижевној критици и *Антологији* Богдана Поповића. Заједно сарађују у загребачкој *Критици*, у новопокренутом *Путевима*, раде на састављању антологије српске поезије. Из Винаверовог пародирања Стефановићевог лика у *Пантологији најновије српске пеленгирике* види се познавање његовог дела и опредељења, која су и Винаверу блиска. Ненин претпоставља да је на Винавера од свих Стефановићевих текстова највише утицао онај написан у одбрану Диса, „Част и слобода творцима“, који је вероватно био пресудан да до сусрета два ствараоца уопште дође. Основу тог текста чини појам визије као врховног идеала поезије, који је лако могао да одатле пређе и у Винаверове духовне просторе. Сродност ових писаца огледа се и у њиховом односу према реализму и субјективности у уметности. Ту везу аутор показује поређењем Стефановићевог текста „Вулгаризација уметности“ са Винаверовим „Манифестом експресионистичке школе“. Ненин даље истиче да нико пре њега није уочио сличност између Винаверове књиге *Мисли* и Стефановићеве *Погледи и покушаји*. Њихова веза огледа се у запитаности аутора над општим истинама, ставовима, запажањима. Посебно су провокативне мисли

о хришћанству, религији и Христу. Праћењем ових мисли, открива се повратно дејство: утицај Винаверових *Мисли* на поменути Стефановићеву књигу и, поново, на уобличавање „Манифеста експресионистичке школе“. Анализом веза, сродности и утицаја између ових писаца, Ненин аргументује тврдњу с краја претходног поглавља. Он се, наиме, слаже са Радомиром Константиновићем да је Лаза Костић посредно утицао својим општим опредељењем на генерацију модерниста, а да се његов непосредни утицај открива искључиво у делу Станислава Винавера. Ненин овде додаје још једну карику – Светислава Стефановића.

У поглављу *Карика која недостаје између предратног и поратног* (187-211) истичу се везе са другим ствараоцима, како би се јасније показала идеја о континуитету једног тока српске књижевне критике. Тај континуитет чини критички рад Светислава Стефановића. Његови предратни текстови у којима су формулисани ставови једне нове поетике, која се јасно искристалисала у годинама иза Првог светског рата, представљају управо карику потребну да се тај континуитет одржи. Важно је, међутим, упутити и на ствараоце који се најчешће помињу уз Стефановића. Тако се успоставља веза са Димитријем Митриновићем. Његов текст „Случај Светислава Стефановића“ и Стефановићев одговор „Писмо критичару“ примери су толеранције, покушаји разумевања, гестови великих људи. У овом одговору садржано је опште место Стефановићеве критике, уједно и апотеоза овој форми мишљења и изражавања: Највећа су она дела где су уметност и критика у хармонији.

Сродности са Исидиром Секулић књижевна наука је већ уочила и пописала, али Ненин сматра да је до сусрета дошло касно, када то више није било подстицајно.

Поглављем *Ка звучном мору слободног стиха* (211-232) успоставља се веза између Стефановићевих текстова из 1912. и 1913. и Црњансковог манифеста „За слободан стих“. Сам Стефановић помиње два текста: „Стих или песма“ и „Више слободе стиха“. Ненин прикључује још један, заборављени – „Ритам и емоције“. Аутор нас подсећа и на запажање Тина Ујевића из 1920. о великој Стефановићевој улози у афирмацији слободног стиха. И овим поводом проналази спорна места код Витошевића (*Српско песничтво 1901 – 1914*) који није увидео ону линију праћења слободног стиха, попут лајтмотива провученог кроз Стефановићеве текстове. Његови рани радови представљају неку врсту антиципације, или чак инспирације значајног манифеста „За слободан стих“.

У завршном поглављу, *Прецењивање књижевне прошлости или почеци Стефановићеве књижевне критике* (232-283), образлаже се Стефановићев однос према блиској књижевној прошлости. Од прве критике (о Војиславу Илићу) он иде својим путем, противи се увреженом мишљењу. Радичевић за њега није врхунац наше поезије, јер се не зна шта је индивидуално, а шта типско у његовом делу. Стефановић нуди своју меру – треба се поредити са већим и вишим. На врху наше поезије су Његош и Костић. Такође се говори и о полемици између Милорада Петровића Сељанчице и Милана Ђурчина у коју се и Стефановић укључује јер задире у његова опредељења. Он брани слободан стих, залаже се за аутономију уметности и естетску критику.

Анализирани текстови, Стефановићеве прве критике, важни су за одређивање његовог места у српској књижевности. Овај књижевни критичар, закључује Ненин, није се прикључио младима у тренуцима њиховог успона, већ је своје литерарне борбе почео сам, без обзира на околности и време у којем се као критичар изграђивао. Прича о Стефановићу завршава се указивањем на текст од којег је истраживање почело, а који је уједно и синтеза Стефановићевог промишљања о књижевности – „Узбуна критике и најновија модерна“.

Основни текст књиге закључује *Напомена* (283) уз прво издање из 1993. У њој је аутор предложио читаоцима да најпре прочитају поглавље о Стефановићевој

биографији. У напомени за друго издање *Уз ову књигу* (283-284) указује се на једину промену у односу на претходно издање – то је поглавље изостављено као сувишно.⁵ На крају Ненин упућује на две књиге Гојка Тешића у којима се налази грађа за ову књигу – *На раскрсници* (Нови Сад 2005) и *Мирис памтивека* (Нови Сад 2005) . У духу интелектуалног поштења напомиње да се у првој књизи налази донедавно сасвим непознат, први Стефановићев критички текст „Естетичко чистилице“ који, природно, није имао у рукама када је 1993. кренуо у реафирмацију критичара Светислава Стефановића.⁶

*

Миливој Ненин је пажљивом анализом грађе, успостављањем веза и утицаја, уз критичко сагледавање онога што су књижевни историчари и критичари пре њега изrekli, исцртао прецизну путању којом Стефановића са маргина наше књижевности враћа на место које му припада. Књига *Светислав Стефановић – претеча модернизма* од изузетног је значаја за проучавање развоја српске књижевне критике. Међутим, њени су домети нешто шири. С обзиром на предмет истраживања и обимну грађу, важан је допринос и проучавању српске књижевности двадесетог века.

⁵ Реч је о тексту „Стефановићево ‚бити ил’ не бити’: покушај биографије“ који је прештампан у *Ситним књигама* (Нови Сад 2007) и у *Епистоларној биографији Светислава Стефановића* (Нови Сад 1995). Узимајући у обзир Стефановићеве биографије до тог тренутка написане, али и преко 200 писама Стефановићеве преписке, Ненин проширује сазнања о пишчевој биографији. Допуњује пре свега његову духовну биографију, мање ону чињеничну. Из писама која му упућују пријатељи, пре свих Лазе Костић, Ненин реконструише и психичка преживљавања овог, како каже, ратника који није одступао са бојишта и који је начелно доводио критику у питање. И у овом тексту наводи да се у годинама иза Првог рата Стефановић осећао као вођа модернизма, као победник. Примећује да је Душан Матић написао да је Стефановић помагао младима боље него ико да артикулишу своје слутње. Овом писцу су, међутим, нанете и друге литерарне неправде – украден му је, тврди Ненин, готово јавно, превод *Хамлета*! Ненин свог јунака прати до 1931. Иза тога наводи само чињенице о Стефановићевом погубљењу. О његовом деловању у литератури тог периода, када је некритички подлегао другим утицајима, не говори много, али наводи речи већ поменутог великог песника да је Стефановић тим својим деловањем порекао оно претходно.

⁶ После Ненинове, објављене су три књиге о делу и животној судбини Светислава Стефановића: Зденке Петковић-Прошић (*Критичке идеје Светислава Стефановића*, Београд 1999), Предрага Пузића (*Ломача за Sensa. Злочин и казна Светислава Стефановића*, Сремски Карловци 2003) и Тамаре Грујић (*Народна књижевност у виђењу Светислава Стефановића*, Кикинда 2006). – Прим. Ј. Пејчића.